

ANDERS CLASON:

Kulturpolitiskt facit

Ordföranden i Kulturrådet, Anders Clason, presenterar här sina erfarenheter av sex års arbete med statlig kulturpolitik. Vi måste se på konsten och kulturen som den röda tråd genom tiden och mellan generationerna, kring vilken vi kan fästa både omistliga kunskaper och traditioner och lägga till vår egen förnyelse. Då kan vi också förklara varför detta måste få kosta ganska mycket.

Vad jag här skriver bygger på erfarenheter av den statliga kulturpolitiken under de snart sex år som jag på fritid och heltid ägnat mig åt den i kulturrådet. Jag har försökt, med stor ansträngning, att företräda representativa åsikter, endera mitt partis eller den officiella kulturpolitikens. Men jag har kommit fram till att jag måste arbeta med kulturpolitik på ett sätt som är mera personligt.

Min tro är nämligen att just i kulturpolitiken går man in med starkt personliga värderingar, både som positiva förtecken och fördomar som prövas och bryts mot de mer partipolitiska eller officiella synsätt man samtidigt ska företräda. Ett enbart representativt tänkande och agerande på kulturområdet är omöjligt, till och med farligt. Man måste ha en personlig resonansbotten när man arbetar för kulturfrågor. Det blir lätt ett förljuget hoprafs av honnørsord och fåvitska förväntningar i den kulturpolitiska retoriken om man inte vågar sticka ut sitt eget huvud och känna med sin egen själ. Man riskerar att göra enkla generaliseringar, uppfinna hjärnspöken och hamna i verklighetsfrämmande idyll och harmonidrömmar om man bara "företräder" och inte "känner".

Kulturpolitikens mål

Kulturpolitiken kan aldrig lyckas – det måste vi vara medvetna om! Den tillhör de provisoriska utopier som ett samhälle måste ha, som inte politiken ska degraderas till, ett oändligt småpillande i vardagens slätgrötar, småkonflikter och anslagshelvete. De kulturpolitiska mål, som formulerades 1974, är egentligen inga mål utan anger färdriktningar. Vi

kan finna olika arbetsmetoder för att motverka kommersialismens negativa verkningar men det kommer aldrig att finnas ett gemensamt slutmål vi kan enas om, som anger att nu har vi kommit så långt som det går! Samma sak gäller såväl för de sociala som de mer konstnärliga målen för kulturpolitiken. Konstnärlig förnyelse upphör aldrig som behov med aldrig så mycket statliga medel. För att skapa gemenskap eller nå eftersatta grupper finns heller ingen slutstation.

De kulturpolitiska målen är både inspirerande och handlingsförlamande. Av två skäl tycker jag de är väsentliga: dels förutsätter de att kulturpolitiken drivs i stark medvetenhet om konstens rätt till frihet och svårigheterna att skapa förutsättningar för det, bl a därför att vi är så representativa och kollektivistiska i vårt tankesätt på alla andra områden där det offentliga samhället gör åtaganden.

Kulturpolitikens mål förutsätter också ett mått av social indignation, av upprördhet över orättvisorna i samhället för utan vilken kulturpolitik lätt kan bli något insulärt. Om man säger att kulturpolitiken ska bygga på ett humanistiskt kulturbegrepp med en hård kärna av en medveten konstsyn – vilket jag brukar säga – kan det lätt leda till något ganska förskräckligt om man samtidigt inte är medveten om i vilken social kultur humanismen ska blomstra och hur man vill påverka denna sociala miljö för att bli öppen för en medveten konstsyn.

Det finns ett drag i den kulturpolitiska debatt politiker för – och som resultat ett reellt inslag i kulturpolitiken – nämligen att ett medvetet konstnärligt samhälle ska leda till ett mer harmoniskt och konfliktfritt samhälle.

Jag delar inte den föreställningen. Visserligen kan man skapa mycket trivsel och glädje genom en kombination av sociala och konstnärliga kulturinsatser. Att sjunga i kör är trevligt, att gå på kurser tillsammans, uppleva konstnärliga prestationer, läsa böcker.

Men mycket i konsten och kulturen har inte som syfte att göra människan god eller samhället bättre utan kasta ljus över hennes elände, alla våra konflikter och snarare hjälpa oss att leva med detta än att lösa våra problem.

Konsten är ofta inte heller god i sig. Den är ond, brutal, svårtillgänglig och upprörande – och det gör att ambitionen att nå alla med den är utopisk. Kulturpolitiken får alltså inte utgå från harmoniillusioner.

En svårighet för kulturpolitiken är också att vi inte kan utgå från någon gemensam, estetisk grundsyn eller skoling. Vi kan tala ivrigt för behovet av bättre estetisk fostran, men vi kan aldrig helt komma överens om vad den ska innehålla och var tyngdpunkterna ska ligga. Vi som mest sysslar med konst och kulturpolitik bygger vårt värderingssystem på ett arv med ett upplyst romantiskt-puritanskt, ofta moraliserande sätt att se på konsten och kulturens uppgift i samhället.

Den sociala eller antropologiska kultur vi lever inom och samtidigt är med om att befästa eller förändra ger emellertid ganska små förutsättningar för dessa kulturideal att bli förverkligade. Till exempel vet vi att en djupare förståelse av konsten och kulturlivet som de gestaltar sig både från de humanistiska och de naturvetenskapliga områdena kräver kunskaper, stillhet, eftertanke och

mängder av nycklar för att man ska kunna tillgodogöra sig dem. Det samhälle vi lever i är dock snabbt, förbiilande, ytligt och inte trofast, förbrukande och inte fördjupande. Massmedia och informationssamhället ökar i en väldig omfattning kvantiterna, också av det många av oss är överens om kan kallas konst och kultur. Men tillväxten går långt över de insatser som görs för att dessa kvantiteter ska bli möjliga att tillgodogöra sig. Tillväxten av det tillfälliga är långt större än det vi tycker är av varaktigt värde.

Kulturpolitikens syfte

Låt oss som hypotes säga att den kulturpolitiken har till syfte att uppnå:

- 1 Ett starkare, konstnärligt samhälle, där yrkesutövare på olika områden med stor frihet och en rimlig ekonomi kan utveckla sitt kunnande för att ge oss en lödigare balans mellan materiel- la och andliga behov.
- 2 Ett samhälle där kulturarbetet i förskola och skola, via institutioner och i folkbildning, på arbetsplatser och i närmiljön bedrivs, så att fler och fler, dels blir delaktiga i de professionella kulturella upplevelsena, dels stimuleras till eget skapande.
- 3 En medvetenhet i det representativa skiktet, hos politiker och de professionella grupperna, så att de både kan driva kulturpolitik och hantera den och vidareförmedla dess innehåll.
- 4 Att kulturfrågorna även i kristid får sådan prioritet att människor märker att detta är viktigt och så småningom lägger ett tryck på politikerna att kräva mer.
- 5 Att stöd finns hos delar av de konst-

närligt yrkesutövande och professionella för en kulturpolitik som är förankrad i den "sociala kultur" den ska fungera i.

Har målsättningarna förverkligats?

Har vi då sedan 1974 i några avseenden kommit någon bit på väg när det gäller de här målsättningarna?

I vissa avseenden ja – på flera punkter och sett i sin helhet – nej. På flera sätt har vi skapat ett starkare konstnärligt samhälle, samtidigt som det som motverkar dess genomslagskraft också blivit starkare. Men på sin ö har konstarna ett något bättre läge idag. Vi har en större pluralism, vi accepterar fler genrer, en del yrkesutövare har fått det ekonomiskt bättre, vissa har större frihet. Amatörismen har främst genom inspiration från och samarbete med det professionella kulturlivet en större utspridning och ofta bättre kvalitet. Samtidigt har vi onekligen inom de professionella kulturyttringarna kvalitetsproblem på flera konstområden som vi inte riktigt törs tampas med eller vet lösningen på hur vi ska rätta till dem.

Vi har medvetet cementerat vissa strukturer på t ex teater- och musikområdet som ger snålt utrymme för konstnärlig rörelse, förnyelse och förändring för konstens egen skull. Det föder en reaktion bland de konstnärligt verksamma mot en del av de sociala målen i kulturpolitiken, som de tycker hindrar den ansträngning och förtätning som djuplodande konstnärligt arbete behöver.

Men det värsta är att detta kanske inte enbart är en anslags- och resursfråga utan ett uttryck för något mer allvarligt.

Kanske beror det på att vi i den representativa kulturpolitiken bara rent allmänt tycker att kulturen och konsten ska stödjas men inte alls vill att den ska vara utmanande, tydlig, vara en sprängkraft utan i stället en lagom lättsmält efterrätt.

Om vi egentligen ser på kulturens och konstens roll på det sättet blir naturligtvis de samhällseliga instrumenten för kulturpolitikens förverkligande inte heller särskilt övertygande utnyttjade.

Från kulturrådshorisont kan vi visserligen ibland optimistiskt tycka oss förmärka ett större intresse från skola och förskola för de estetiska ämnena och kulturarvet, se ett nytänkande i kulturinstitutioner och bibliotek och från andra som arbetar med människan som social varelse i vård och vardagsverkligheten. Men i grunden har inte mycket skett. Vi talar ivrigt om kopplingar mellan kulturpolitik-förskola-skola-fritidsliv, men någon riktig fart i verksamheten är det ändå inte.

Det är heller inte så lätt att åstadkomma från statlig nivå eftersom allt fler av innehållsliga beslut om pengar på området där de är intressanta att komma åt, flyttas ner och decentraliseras, i skolan, förskolan osv.

Därför måste det främst bli via lärarutbildningarna som staten kan komma in, genom medvetna utvecklingsprojekt och med stimulansinsatser för att ge modeller och förbättra metoder för ett mer medvetet kulturarbete och för konstnärlig utveckling på den lokala nivån.

Bristen på medvetenhet

När det gäller det representativa samhället och de professionella klasserna –

bland förmedlarna – tycker jag bristen på medvetenhet hos dem är kulturpolitikens akilleshääl: de konfrontationer vi på senare år upplevt mellan politiker och kulturutövare när det gäller frihetsfrågor, är mycket bekymmersamma. Inte bara för att de inåt förlamar och försämrar det konstnärliga arbetet. Men de ger också utåt, till medborgarna, en bild av att det här är något som politiker inte riktigt tar på allvar, så varför ska de då göra det! Medelklassens ofta stora likgiltighet för den uppgift de har i skolan att hävda kulturämnena och dess innehåll, ser jag också som mycket frustrerande. En medelklass utan kulturell nyfikenhet tror jag har en sällsynt fördummande effekt på ett samhälle. Är den inte upplyst blir det kulturskymning både uppåt och neråt.

Ett annat problem är att kulturverksamma, de må vara konstnärligt yrkesarbetande, bibliotekarier, museifolk eller andra, inte alltid själva är så engagerade, vare sig i andra kulturområden än de själv företräder eller för kulturpolitiska mål som formulerats för deras kulturarbete. Jag tycker det delvis är naturligt att de kan känna den konstnärliga friheten och förnyelsen hotad av olika slags styrande sociala ambitioner. Men jag har ingen riktig respekt när motståndet bara är ett uttryck för kåranda och revirtänkande, när det representerar likgiltighet för den sociala verkligheten eller en slags fördrömd föreställning om att allt som är fel får andra rätta till om man själv överhuvudtaget ska kunna få genomslagskraft. Jag tycker nog ibland jag hör en suck av lättnad ur vissa kulturled nu när de med sämre ekonomi som alibi kan kasta de förbaskade kulturmålen i sjön –

slippa ungar och gamla; besvärliga nya grupper och påfrestande uppsökeri. Det är inte konstigt, för det är ju jobbigt för dem som i verkligheten ska praktisera vad vi kulturpolitiker predikar i tal och argumenterar med i anslagsframställningar.

Men på den här punkten får man inte ge upp. Kulturpolitiken och konsten ska självklart inte främst behöva legitimera sig med sin förväntade sociala nytta och att man vill nå ut och nå så många som möjligt – det väntar vi inte av annan komplicerad forskning och utveckling. Men utan en social dimension återgår vi från kulturpolitik till konstpolitik. Det tror jag inte är en bra utveckling för konstarnerna i ett snålt ekonomiskt läge och i en social kultursituation som inte visar på nästan några "naturliga" utvecklingstrender som skulle kunna stärka dem utan stöd av en medveten social strategi.

Att planera för kultur

Men kan man då verkligen planera för ett starkare kultursamhälle? Borde vi inte tagit lärdom av andra planeringsmissar vi gjort och inse att vi får nöja oss med nerlag, projekt, hålla vid liv institutioner och eldsjälur och inte vara så förbaskat svenskt ambitiösa, så att vi dignar under uppgiften. Vi skulle ju tex fysiskt planera för social gemenskap och resultatet blev att vi planerade bort våra städer. Vi dödade innerstadens liv och lyckades inte ge det åt sovstaden. Kan vi då lyckas med att planera in kultur där, när vi misslyckats med så mycket mer påtagliga material som hus, gator och gemensamma lokaler?

Jag tror trots allt att det går att planera

lite bättre för kultur åtminstone på vissa områden. Det kan gälla litteraturens situation i förskola och skola. Det kan gälla insatser som leder till ett medvetet samarbete mellan institutioner, folkbildning och de sociala miljöer i vilka människor befinner sig. Men det finns ingen given modell att servera. Staten kan stimulera försök och projekt i den lokala miljön. Huvudansvaret måste sedan ligga hos det lokala kulturlivet.

Trovärdigheten i den statliga kulturpolitiken kommer att prövas under de närmaste åren. Staten har visserligen inte lyckats leva upp till sina förpliktelser i förhållande till de förväntningar som skapades 1974 men inte heller svikit där man gjort åtaganden. Det finns dock otvivelaktigt de som vill riva upp hela gärdet, dra ner på det regionala ansvaret för kulturinstitutionerna eller helt frysa det.

Avgörande blir, för den statliga kulturpolitikens trovärdighet – om vi lyckas med det dubbla konststycket att fortsatt få kulturen som ett prioriterat område och att staten känner en speciell förpliktelse att även bidragsmässigt se till att det är ett område för offentliga insatser som får expandera. Jag tror inte den uppgiften är helt omöjlig även om den är svår. De flesta vet att det går oerhört snabbt att rasera det som tagit mycket lång tid att bygga upp.

Det mesta hänger på hur väl vi lyckas argumentera och hur de konstnärliga yrkesutövarna i längden själva ser på kulturpolitiken. Ombyttheten är stor bland de konstnärligt verksamma. Ser de plötsligt kulturpolitiken som en grå skurtrasa som läggs över skapande möjligheter, kommer de att kasta den av sig.

Kultur- och mediapolitik

Viktig för den levande kulturen är hur informationsteknologin utvecklas. Vi vet ännu inte hur samhället tänker skapa sig beredskap inför denna förändring – det enda vi vet är att vi hittills aldrig tackat nej till någon ny, teknisk utveckling och endast i efterhand kunnat bedöma dess miljömässiga påverkan och konsekvenser för individ, samhälle, urban miljö och samlevnadsformer. Så har vi reagerat på bilen, på radio-TV, på fonogrammen, filmen och nu videon. Många menar att det närmaste decenniet kommer att medföra det mest dramatiska uppbrottet från en kultursyn och en tradition till en helt ny, okänd situation.

Det gör att kulturpolitik och mediapolitik alltmer hänger samman. Det gäller ju så centrala företeelser som bokens, tidningens och det levande kulturutbudets framtid.

Ser vi pessimistiskt på den informationsteknologiska utvecklingen – mer som ett hot än som en möjlighet – kan vi hävda att nu mer än någonsin gäller det att stödja en humanistisk motkultur. De konstnärliga krafter, som på trots och mot alla odds kommer att hävda att mötet mellan skrivet ord och människa, levande konst mot människa, är en förutsättning för vår civilisations överlevnad.

Att kämpa för motkulturer

Så ser vi inte alltid på kulturstöden idag. Vi ser inte vad vi stödjer som viktiga motkrafter i en utveckling vi inte tycker om, utan ganska konventionellt som något som "hör till" att stödja men som vi inte klart definierar varför.

Vi borde i kulturpolitiken mera medvetet inse att det är motkulturer vi arbe-

tar för, inte kultur som ska vara kitt i ett smidigare löpande samhällsmaskineri.

Om vi ser på konsten och kulturen, inte som en "sektor" som vi så ofta säger, utan som den röda tråd eller den limsticka genom tiden och mellan generationerna, kring vilken vi kan fästa både omistliga kunskaper och traditioner och lägga till vår egen förnyelse, då kan vi kanske också mer tydligt förklara varför detta måste få kosta något, och kosta ganska mycket.

Jag slutar där jag började. Jag tror aldrig vi lyckas med kulturpolitiken. Men vi bör bedriva den så att vi undviker stora misslyckanden, som vi sedan kommer att ångra. Det är så svårt att återerövra vad man förlorat eller ge förnyad chans till förnyelse man inte tagit till vara.

Vi vet nu efter några decenniers utveckling vad vi ångrar, på grund av en bristfällig kulturpolitik när det gäller vår bebyggda miljö och vårt byggnadsarv; när vi ser vad vi låtit hända med skolan. Vi kan nästan förutspå vad vi skulle säga om 10 år om vi började rusta ner våra bibliotek och kulturinstitutioner eller inte prövade om tex nya teaterexperiment kan få en möjlighet att leva vidare.

Om man känner sig slåss för motkulturer, för möjligheten att försvara vissa värden från utslagning i en teknisk och social utveckling som bara styckevis kommer att vara lycklig för människorna, då behöver man inte ständigt känna sig som förlorare eller en udda person när man arbetar för kulturlivet via kulturpolitiken. Det går inte att vinna. Men förlusterna blir för stora om du inte kan bjuda motstånd: det är kanske den estetik som bör vara vägledande för kulturpolitiken.